

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Ștefan Iloaie)	5
<i>Repere biobibliografice</i> (Virgil Bulat)	7
<i>Viața Culturii: cultură în viață</i> (Ștefan Iloaie)	15

Note necronologice de drum

Note necronologice de drum (septembrie 1979 – martie 1980)	45

Suveniruri contemporane

Suveniruri contemporane I	95
Suveniruri contemporane II	104
Suveniruri contemporane III	113
Suveniruri contemporane IV	122
Suveniruri contemporane V	132
Suveniruri contemporane VI	139

Dialoguri

Convorbire în redacția revistei <i>Vatra</i>	149
Estetică și etică	161
Convorbire cu Andrei Roman pentru revista <i>Familia</i>	164
Convorbire cu Radu Siplăcan, menită revistei <i>Astra</i>	178
Convorbire cu Ioan Pinteș – <i>Între viață și cărți</i>	192

Note literare și de alt fel

Umorul în teatrul lui Blaga	207
Cu sișon, sișon albastru	233
Farmecul lui Hasdeu	238
Muzica, mai mult sau mai puțin ușoară	245
Dostoievski, Wilde, Camus	253
În vizită la morți	256
Tragedie și farsă	261
Asta să fie oare tot ?	264
„Numesc clasic ceea ce e sănătos”	275
Reeditarea lui Ion Pillat	281
Diverse Europe	288
Un exemplu de aplicare a teoriei câmpurilor în literatură	297
Sainte-Beuve, critic sau istoric ?	306
Bizanț după Bizanț : Anna de Noailles	311
Numărătoarea inversă	320
Amor foarte nesentimental	324
O anchetă-plimbare	327
O șinsă a dragostei	331
Zmeura consolatoare	335
Noapte și frig	339
Prințul Ghica	343
Antigona agonistă	349
Extemporal la ontologie	354
Beaumarchais	359
Pirandello	364
Farmecul Mariei Callas	367
Parcă ar fi fost ieri	370
Adaos la „Carne de taur și sânge de țap”	377
Addenda la Mateiu I. Caragiale	380
Omagiu unui dascăl osebit	384
Adâncu-i luminându-l	387
Un caz de recurs la splendoare : <i>Miorișa</i>	391

Un caz de reducere la scara umana :	
legenda <i>Meșterului Manole</i>	396
Treaba ursului	402
Enigma căderii Romei	407
Catharii de la Păltiniș	414
Fandacia biruie contingențele	421
Utopia clarității	427
<i>Patima roșie</i> ori diavolul păcălit	434
Ca pe tine însuși	442
Nu serviți o prăjitură?	448
Platon pe ecran	453
Defăimarea lui Poe	458
Sub flamura mamei	465
Gheorghe Grigurcu : <i>Contemplații</i>	472
O definiție a Culturii	478
Arhitectură și duh românesc	482
Eroismul la români	489
<i>Addenda</i>	495
Supliment la „Note necronologice de drum”	495
Suveniruri contemporane VII	506
Pagini de manuscris	514
<i>Referințe critice</i>	517
<i>Indice de nume</i>	537
<i>Indice de opere</i>	556
<i>Indice de locuri</i>	565

N.S. : Din bunăvoință, greșiți. Îngăduința vă amăgește. Nu sunt un scriitor. Cel mult un diletant, un amator. Aș fi vrut să fiu un scriitor! Da! Asta însă e altceva, intră în categoria dorințelor nesăvârșite ori, mai exact, a iluziilor spulberate. Și luarea la cunoștință de cel în cauză a realității, a caracterului imaginat, adică, pe care îl trădează, până la urmă, aspirația sa, e una dintre durerile acelea vii, ascuțite care se strecoară sfioase prin lume. Cărcia îi urmează, firește, resemnarea, pătîmirea* „surdă” : obișnuința o trece din registrul acut în cel cronic, de la faza de rană la aceea de cicatrice. Se aplică vorba francezului : e o boală care nu te ucide, însă te însoțește până la moarte.

Cu privire la Aventură : cu adevărat că mai mare decât a însăși existenței noastre nu există. Sartre a descris magistral această situație : a conștiinței care se pomenește în lume, în ființă și în anumite condiții care i se impun, pe care trebuie să le asume. (Ca niște premise irevocabile.) Realizarea aceasta e totuna cu ceea ce a fost denumit simțul tragic al vieții. Iar Aventura nu stă în a te urca pe o navă și a porni spre Mările Sudului, declară Chesterton, ci în a te întreba ce faci din viața și împrejurările în care te nimerеști cufundat. *Ce faci cu și din* talantul incredințat ? Sau cu jumătatea de talant, cu sfertul, cu gologanul ? Îl dublezi, îl incincești, îl inzecești ? Ori îl ascunzi în pământ, îl înfășori într-un ștergar ? Ori și mai dezolant : îl batjocorești, îl risipești** ?

Unii îl rodesc pe calea scrisului sau artei. Alții în alt chip. În lumea obiectuală ori în sinea lor. Pe calea curajului sau jertfei sau a trăirii cu un criteriu statornic. Unii lasă opere,

* „Durerea”, o primă varianță din manuscris.

** Bida scripturistică a talanților – *Matei* 25, 14-30.

lucrări; alții se făuresc doar pe ei înșiși. Esențial e ca trecerea să nu fi fost cu totul zadarnică, meschină, ridiculă, jalnică. Ratarea deplină nu e numai o dramă personală: e un moment de întristare obștească, de jelire a unui avut irosit, a tragerii unui bilet necâștigător.

Tragedia antică pune problema pur tehnică a modului de împlinire a fatalității. Pe moderni îi preocupă dilemele libertății. Cum *dispui* de libertate. Libertatea – totodată osândă și privilegiu – ne confruntă cu alegerea, altfel spus, cu angoasa și riscul, la orice pas.

Observ că am adoptat un ton solemn și sentențios, cer iertare. Să revin la refuzul de a fi socotit printre scriitori, să adaog: tocmai împrejurarea că nu sunt profesionist îmi cheazău-iește, poate, o anumită zburdălnicie, degajare, sfruntare, o lipsă de grijă față de forme și convenții. Insușiri prielnice paradoxelor, apropiierilor între aparent opuși, rostirii senine a unor adevăruri mai elementare decât axiomele, totul conform principiului că multe le-au fost dezvăluite copiilor și neînțelepților*.

M.M.** : Citiți și altceva decât literatură? De ce?

* Trimitere la textul evanghelic din *Luca* 10, 21: „Te slăvesc pe Tine, Părinte..., că ai ascuns acestea de cei înțelepți și de cei pricepuți și le-ai descoperit pruncilor”.

** Înainte de întrebarea care urmează, a existat o altă, nepublicată nici în periodic și nici în volumul *Escale în timp și spațiu*, dar care a fost identificată în interviul dactilografiat al Mariei Mailat, aflat în Arhiva Mănăstirii Rohia. Iată atât întrebarea, cât și răspunsul lui N. Steinhardt, transcris potrivit manuscrisului:

[M.M. :] „Cărțile dumneavoastră cuprind numeroase asociații surprinzătoare: între scriitori (C. Sion și Saint-Simon, Mateiu I. Caragiale și Marcel Proust, LAL, Brătescu-Voinicși și Anatole France etc.) sau între «elemente» ca melodrama-ironia, Tacit-OULIPO și altele. Presupun că aceste jocuri iscate în ordinea locurilor comune

N.S. : Încerc să citesc neîncetat, din felurite domenii : știință (la un nivel mie accesibil), cărți de artă, filosofie, sociologie, istorie, reviste, ziare, de toate. Am citat cândva în *Revista Fundațiilor Regale*, al cărui colaborator am avut cinstea* să fiu de tânăr, la recomandarea lui Camil Petrescu, o spusă a lui Corin Grossu** : intelectualul nu citește ceea ce îl interesează, îl interesează ceea ce citește. Dacă eseistul ori criticul se limitează la a citi numai literatură, există primejdia să sfârșească a crede că doar perimetrul acesta are importanță. Va merge către o concepție strâmtă, cenaclistă, sectară a lumii. Numai ce stă scris în buletinul grupului său merită atenție, restul i se pare deșertăciune. Așa se nasc acele „lumi particulare” (*private worlds*) despre care psihiatrii anglo-saxoni cred că alcătuiesc temelul psihozelor. Și Chesterton (e printre autorii mei preferați) afirmă că nebunul (nu neapărat furios și spunegând) este cel căruia i se pare că universul autorizat de mintea lui e singurul valabil și real. Se poate cu vremea acceda la un sistem de referiri în care autorii dintr-un mediu anume se citesc și se citează numai între ei ; se închid, se îngrămădesc ; se creează o lume de oglinzi paralele, semi-fantastică, de reciprocități, o

---

ale literaturii fac parte din demersul dumneavoastră metodologic. Vorbiți-mi despre metoda dumneavoastră de lucru (cum citiți, cum scrieți ?).

[N.S. :] «Metodologic», ce cuvânt semeț și greu ! Mă înspăimântă. Mă depășește atât de mult. Îngăduiți-mi să nu răspund întrebării acesteia decât printr-un tremur lăuntric.

Vă voi destăinui totuși ceva : că mă străduiesc să nu încep a scrie decât într-o stare cât mai vecină cu fericirea și cât mai receptivă muzicii lui Mozart și Haydn*.

* În manuscris : „cinstea și bucuria...”.

** Cu Corin Grossu, N. Steinhardt a fost coleg în a doua etapă a colaborării sale la *Revista Fundațiilor Regale* (1945-1947). Vezi „Parcă ar fi fost ieri”, pp. 570-576.

incăpere perfect zăvorâtă, o „gaură neagră”, o searbădă stagnare, tot atât de străină de viața reală* pe cât sunt și corpii cerești, în fază de implozie, de „ieșite” din spațiu și timp. Vocabularul se chircește, se sclerozează și el – și tinde vertiginos înspre manierism – prin reducerea lecturii la opere strict literare. Ci uitați-vă la Balzac, la Truman Capote: știu de toate, le sunt accesibili termenii specifici teritoriilor celor mai neașteptate. Îndrăznesc a da un sfat: citiți nediscriminatoriu, cataloage, reclame, dicționare, fișuici, tratate, zodiace și cărți de orice vreme și loc... Feriți-vă de închisoarea auto-genată prin exclusivă citire a publicațiilor „grupului” din care faceți parte! Plimbați-vă, hoinăriți, intrați în circuitul vital!

M.M.: „Nimic nu poate fi mai dureros și penibil pentru un artist decât să se vadă transferat de pe tărâmul său privilegiat pe cel al faptelor concrete și diverse”** (*Incertitudini literare*). Menținând acest citat ca punct de plecare, nu credeți, totuși, că scriitorul, în ceea ce face, investește și intenția de a influența mentalitatea unei comunități umane, de a se impregna în conștiința indivizilor, în conduita lor? Ce menire v-ați atribuit/asumat ca scriitor în anii începutului? Dar acum?

N.S.: Întrebarea, cred, provine din felul prea general în care m-am exprimat. N-am izbutit să mă fac înțeles. Am vrut să spun că trist e pentru un scriitor nu a-și vedea ideile trecute în „acțiune”, ci în cadrul precis și sordid al „faptelor diverse”, al întâmplărilor mărunte ori triviale, în lumea rubricii judiciare sau a cronicelor denumite în presa franceză „câini călcați de mașini”. În speță, aminteam cazul lui André Gide, al cărui act gratuit a pătruns în lumea concretă, dar unde? La capitolul

* În manuscris: „străină de Viață”.

** Fragment din „André Gide: teoria actului gratuit”, în *Incertitudini literare*, ed. cit., p. 337.

crimelor sadice, în serie* ori de tip Mason, în coloanele „negre” ale ziarelor. Nu aceasta ar fi vrut el, întru ironica, grijulia și distanta lui superioritate!

M.M.: Vă considerați un singuratic sau o individualitate aparținând unui contingent (în sensul cel mai larg al termenilor)? Motivați răspunsul dumneavoastră.

N.S.: Nu citez a mă considera un singuratic. Ar fi o probă de infumurare grotescă. Și nici încadrat într-un contingent nu mă pot afirma. Aparțin, desigur, generației mele, care în esență a fost o generație trăiristă: Eliade, Cioran, Noica¹. Am întreținut cu suprarealiștii relații de adversitate, nu însă curățite de paradoxale, complexate simpatii. Pe dogmatici nu i-am suferit niciodată. Când și-au dat arama pe față și poalele peste cap și au demonstrat ce se pricep să facă, în anii '50, spre pildă, m-am simțit** nu numai cu inima ușoară, ci și fără muștrări de conștiință: bine-am făcut ținându-mă foarte departe de ei.

M.M.: Citiți presă literară? De ce? Ce înseamnă pentru dumneavoastră viața literară?

N.S.: O citesc. Nu cu prea mare entuziasm de multe ori. De ce? Pentru că îmi pare că i se aplică observațiile formulate în răspunsul la întrebarea a treia. Aș dori-o mai diversificată, mai liberă, mai vioaie, mai „iritantă”. Nu neapărat pe placul meu, dar mai neașteptată, mai – sper că nu voi fi talmăcit literal – scandaloasă. Ajuns-am oare să-mi însușesc o concepție

* În manuscris: „psihedelice”, în loc de „în serie”.

1. Vorbesc rezumativ. Opera filosofică a lui Constantin Noica, unul din fermentii principali ai generației sale, nu-i „trăiristă”.

** Manuscrisul interviului conține o inserție: „(când n-am fost obiectiv împiedicat a vedea și auzi)”.

aproape suprarealistă, onirică a literaturii? E mai degrabă una contestatară a șabloanelor și a tipizării. (Și anumitor bine definite șabloane în lupta împotriva șabloanelor.)

M.M.: Despre o carte afirmați că, deși este „urzeala unei narațiuni cu certe elemente *kitsch*, nu rămâne totuși mai puțin incontestabil că exprimă un adevăr fundamental” (*Incertitudinii literare*)^{*}. Oare o carte, nereușită pe plan estetic, poate fi „scuzată” doar pentru că pune probleme etice, vorbește despre adevăr etc.? Cum vedeți relația dintre etic și estetic în artă, cu precădere în literatură?

N.S.: La ce bun aș repeta lucruri știute și soluții universal acceptate? Desigur că în artă criteriul de apreciere nu poate fi decât estetic. (E un truism.) Numai că sfera cuvântului acestuia e mai largă decât s-ar zice. Dostoievski indică frumusețea drept formă finală a tuturor atributelor benefice și morale. *Impărătește intru podoabă*. „Fondul”, adică ideile (temele) unei opere, nu ne este durabil decât prin „forma” ei. Aceasta-i o lege informatică și de comunicare, o lege inexorabilă. Ceea ce nu înseamnă că între etic și estetic s-a deschis o prăpastie înfiorătoare și nici că nu se pot comunica idei sau adevăruri pe căi neartistice. Cartea lui Pierre Frondaie, în privința căreia am enunțat fraza pe care o citați, mi-a folosit ca pretext pentru a stărui asupra consecințelor și ravagiilor minciunii, boală insidioasă, greșit catalogată printre cele ușoare. Transmisă direct, etica – într-o operă cu pretenții literare – e indigestă, penibilă și obositoare. Înveșmântată (nu contopită) estetic, se asimilează integral. Și mai toate operele mari ale literaturii au „morală” lor, adeseori simplă, elementară, „bătrânească”. Asupra existenței unei „estetici pure” am serioase îndoieli. Cunoaștem texte „pur estetice”: dar acelea nu sunt „literatură”, sunt

* Ed. cit., p. 325.